

ПІДСУМКИ ПРОЦЕСУ ПРИВАТИЗАЦІЇ

У статті проаналізовано підсумки приватизаційних процесів, що відбуваються в Україні за період з 1992 по 2000 р. З плином часу процес приватизації підприємств державної форми власності стає все більш актуальним. Останнім часом він набуває важливого значення, оскільки стає суттєвим джерелом надходження коштів до Державного бюджету України.

Ключові слова: приватизація, об'єкти приватизації, приватизаційні папери, Державний бюджет України, кошти, отримані від приватизації.

Майже одночасно з проголошенням незалежності в Україні розпочався процес приватизації державного майна. В серпні 1991 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято рішення про створення Фонду державного майна як державного органу приватизації, на який було покладено завдання по розробці державної політики у сфері приватизації, а також розробки Державної програми приватизації, в якій визначаються цілі, пріоритети та умови приватизації на певний період. А вже на початку 1992 р. Верховною Радою України було прийнято перші законодавчі акти, що регламентували приватизаційні процеси: Закон України “Про приватизацію майна державних підприємств”, який за період з 1992 по 2000 р. було кардинально змінено в 1997 та 2000 р. у зв'язку зі змінами основних завдань та пріоритетів приватизації; Закон України “Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)”, який став основою для проведення масової малої приватизації на перших етапах приватизаційного процесу в Україні і фактично регламентував процес приватизації в 1992-1995 рр., оскільки саме на цей період припадає проведення малої приватизації; Закон України “Про приватизаційні цінні папери”, який став одним із основних законодавчих актів сертифікатної приватизації, оскільки регламентував систему питань, пов'язаних з емісією та обігом приватизаційних майнових сертифікатів. Саме в 1992 р. було розроблено та прийнято першу Державну програму приватизації.

З самого початку в Україні було обрано модель сертифікатної приватизації з метою зменшення ступеня державної монополізації виробничого процесу та передачі частини економічної влади створеному недержавному сектору. Вибір моделі приватизації з використанням приватизаційних майнових сертифікатів, в основному, був пов'язаний з наступним: вартість всіх основних фондів державного сектора на момент, коли розпочався процес приватизації, становила 6,5 трлн. грн., при цьому планувалося, що за трирічний період буде досягнуто 60 % приватизації, тобто вартість основних виробничих фондів, що підлягали приватизації, складала 3,9 трлн. грн. Водночас, особисті заощадження громадян становили лише 100 млрд. грн., отже це означало, що цих коштів було недостатньо для проведення швидкої платної приватизації, і крім того, в країні на початку 90-х років не існувало ринкової інфраструктури, фактично не існувало інститутів фондового ринку, з допомогою

яких можливо було б ефективно здійснювати операції купівлі-продажу об'єктів приватизації. З економічної точки зору, саме ці обставини змусили прийняти варіант приватизації з використанням майнових сертифікатів. Безпосередньо в обіг іменні приватизаційні майнові сертифікати було введено Указом Президента України лише в грудні 1994 р. До цього часу громадяни мали можливість користуватися приватизаційними депозитними рахунками. Видача приватизаційних сертифікатів здійснювалася відділеннями Ощадбанку. В цілому за весь період сертифікатної приватизації громадянами було отримано (табл. 1) 45722181 майновий сертифікат, що становить 87,98 % від їх загальної кількості, при цьому 8097533 з них – у вигляді приватизаційних депозитних рахунків [3]. Отже, майже 90 % громадян отримали свої майнові сертифікати. Темпи отримання сертифікатів за весь період їх обігу були нерівномірні. Пік отримання приватизаційних майнових сертифікатів припадає на 1995 і 1996 р., і становить відповідно 44,55 % та 32,72 % від загальної кількості отриманих. Водночас, починаючи з 1994 по 1998 рік паралельно з приватизаційними майновими сертифікатами було емітовано компенсаційні сертифікати, які також могли бути використані в процесі приватизації. Компенсаційні сертифікати було випущено номіналом в 10 і 20 грн. на загальну суму 3338090 грн., при цьому населенням було отримано лише 29,88 % від загальної кількості емітованих. Як видно з даних таблиці, фактично компенсаційні сертифікати отримувалися лише в 1996-1998 рр.

Емісія компенсаційних сертифікатів призвела до виникнення ряду невідповідностей, зокрема, між розрахованою на початку приватизаційного процесу сукупною вартістю державного майна, що підлягало приватизації, та сукупною вартістю емітованих державою приватизаційних паперів. Введення нового виду приватизаційного папера призвело до значного зменшення майнового наповнення приватизаційних майнових сертифікатів. Крім того, оскільки право на отримання приватизаційного майнового сертифікату у спадок не передавалося, а компенсаційні сертифікати можна було отримати у спадок, то відповідно, розрахунки по кількості державного майна, яким забезпечувалися приватизаційні папери в процесі приватизації, значно змінилися. В цілому, за роки сертифікатної приватизації громадянами України було інвестовано 45461 тис. майнових та 52678 тис. компенсаційних сертифікатів.

Таблиця 1

Кількість сертифікатів, емітованих та отриманих населенням під час сертифікатної приватизації

Період	Приватизаційні майнові сертифікати			Компенсаційні сертифікати		
	Одиниць	У % до загальної кількості отриманих	У % до загальної кількості емітованих	Одиниць	У % до загальної кількості отриманих	У % до загальної кількості емітованих
До 1995 р.	8097533	17,71	15,58	Х	Х	Х
1995 р.	20370995	44,55	39,2	Х	Х	Х
1996 р.	14961828	32,72	28,79	30963600	50,3	15,04
1997 р.	2089147	4,57	4,02	24807938	40,3	12,05
1998 р.	202678	0,45	0,39	5743912	9,4	2,79
Разом отримано	45722181	100,0	87,98	61515450	100,0	29,88
Не отримано	6246654	Х	12,02	144359550	Х	70,12
Всього:	51968835	Х	100,0	205875000	Х	100,0

За період з 1992 по 2000 р. 71877 об'єктів змінили форму власності (табл. 2). Найбільше об'єктів було приватизовано в 1995-1996 рр., тобто саме в той період, коли спостерігалася найбільша інтенсивність в отриманні населенням приватизаційних паперів. Так, у 1995 р. було приватизовано 16215 об'єктів, в 1996 р. – 19465, що становить відповідно 22,6 % та 27,1 % від загальної кількості приватизованих об'єктів. Крім того, з 1995 р. розпочався продаж пакетів акцій відкритих акціонерних товариств на Українській фондовій біржі, що фактично заклало підвалини формування фондового ринку України.

Якщо розглянути структуру об'єктів приватизації за галузями економіки, то слід відзначити, що з усіх галузей економіки найбільшою є питома вага приватизованих об'єктів таких галузей як: торгівля та громадське харчування – 31805 підприємств, що становить 44,3 % від загальної кількості підприємств, побутове обслуговування – 12481 підприємство, або 17,4 % від загальної кількості; підприємства промисловості – 7203 об'єкти, що становить 10 %. Але при цьому слід зазначити, що використовувати показник кількості приватизованих об'єктів для характеристики інтенсивності процесу приватизації в тій чи іншій галузі необ'єктивно, оскільки розмір статутних фондів підприємств торгівлі та громадського харчування, або підприємств

побутового обслуговування, значно менший, ніж підприємств промисловості. Співставити підприємства цих галузей за кількістю працюючих також неможливо.

Про це свідчать, наприклад, такі дані центру сертифікатних аукціонів: сумарний статутний фонд приватизованих підприємств промисловості становить 10165 млн. грн, а з розрахунку на одне підприємство в середньому – 3,192 млн. грн.; водночас, сумарний статутний фонд підприємств торгівлі та громадського харчування становить лише 193,6 млн. грн, а з розрахунку на одне підприємство – 0,699 млн. грн., тобто, якщо за кількісним показником на першому місці знаходяться підприємства торгівлі та громадського харчування, то за розміром статутного фонду перше місце посідають підприємства сфери промисловості.

Починаючи з 1992 р. Законом України “Про приватизацію майна державних підприємств” було окреслено основні способи приватизації об'єктів, а саме: викуп об'єктів приватизації, викуп об'єктів за альтернативним планом, викуп державного майна, зданого в оренду з викупом, продаж на аукціоні, продаж за некомерційним конкурсом, продаж за комерційним конкурсом, продаж акцій відкритих акціонерних товариств та продаж за конкурсом з відстрочкою платежу.

Таблиця 2

Кількість об'єктів, які змінили форму власності за галузями економіки

Галузі економіки	Всього	У тому числі по роках							
		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
В цілому по економіці	71877	3593	8249	16215	19465	8519	5388	5201	5247
у тому числі									
державної форми власності	19679	1623	2732	4097	4519	1888	1691	1501	1628
комунальної форми власності	52198	1970	5517	12118	14946	6631	3697	3700	3619
Промисловість	7203	840	1356	1946	1675	528	406	218	234
Сільське господарство	3202	26	215	687	1342	495	186	117	134
Транспорт і зв'язок	1412	51	166	372	420	239	75	45	44

Галузі економіки	Всього	У тому числі по роках							
		1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Будівництво	3392	409	728	743	867	289	138	111	107
Торгівля і громадське харчування	31805	1181	3388	8045	9133	3665	2299	2193	1901
Матеріально-технічне постачання і збут	1212	45	130	413	360	111	49	64	40
Заготівля	504	1	8	30	68	53	315	22	7
Інші види діяльності сфери матеріального виробництва	252	6	18	40	62	23	22	40	41
Житлово-комунальне господарство	3653	31	95	298	1044	666	388	610	521
Побутове обслуговування	12481	948	1972	3297	3509	1049	469	609	628
Охорона здоров'я	381	3	15	55	48	72	40	68	80
Культура і мистецтво	926	8	13	32	103	323	147	146	154
Наука і наукове обслуговування	393	20	45	98	100	53	29	30	18
Освіта	338	6	8	17	75	47	34	62	89
Інші галузі економіки	2455	18	59	97	366	533	432	434	516
Окремі об'єкти незавершеного будівництва	2312	44	33	45	293	373	359	432	733

Якщо розглянути ситуацію в цілому по економіці, то безперечно лідерство займає такий спосіб приватизації як викуп об'єктів – 42,4 % від загальної кількості об'єктів. В розрізі галузей економіки в цей спосіб найбільше було приватизовано підприємств в галузі культури та мистецтва – 70,2 %, побутового обслуговування – 55,3 %, сільському господарстві – 52,8 %, житлово-комунальному господарстві – 47,5 %, торгівлі та громадському харчуванні – 46,8. В такий спосіб приватизації як викуп державного майна, зданого в оренду з викупом в середньому за період з 1992-2000 рр. було приватизовано 19,4 %, водночас слід відзначити, що даний спосіб приватизації користувався популярністю в перші роки приватизації, а саме – в 1992-1993 рр. – 36,8 % об'єктів від загальної кількості, в 1994 р. – 35,9 %, в 1995 – 26,1 %, в подальші роки використання даного способу було зменшено.

Досить активно використовувалися такі способи приватизації як продаж на аукціоні – 14,9 % від загальної кількості, та продаж акцій відкритих акціонерних товариств – 14,3 %. На використання того чи іншого способу приватизації об'єктів безумовно впливав чинник галузевої належності. Так, наприклад, якщо розглядати підприємства промислової галузі, то структура способів приватизації не відбиває загальні тенденції, зокрема, якщо в цілому по економіці викуп об'єктів приватизації склав в середньому, як вже зазначалося, 42,4 %, то в промисловості – лише 14 %. При цьому продаж акцій відкритих акціонерних товариств в середньому склав – 14,3 %, а в промисловості – 59,4 %, оскільки більшість об'єктів промислової галузі в ході приватизації було перетворено у підприємства акціонерного типу.

Останні зміни, що відбулися в Законі України “Про приватизацію майна державних підприємств” у 2000 р. стосувалися також і способів приватизації

об'єктів. На сьогодні приватизація державного майна здійснюється шляхом: продажу об'єктів на аукціоні та за конкурсом; продажу акцій (часток, паїв), що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах; продажу на конкурсній основі цілісного майнового комплексу державного підприємства, або контрольного пакета акцій відкритого акціонерного товариства; та викупу майна державного підприємства згідно з альтернативним планом приватизації, тобто всі способи приватизації підпорядковані головній меті сучасного етапу приватизації, яка окреслена в Державній програмі приватизації на 2000-2002 рр. “...створення умов для подальшого сприяння підвищенню ефективності діяльності підприємств, установ, організацій та створення конкурентного середовища, а також надходження коштів від приватизації до Державного бюджету України”. І, безумовно, основним пріоритетом сучасного етапу є приватизація виключно за кошти з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Індивідуальна приватизація підприємств за грошові кошти бере свій початок з 1997 р. Саме тоді у Законі України “Про приватизацію майна державних підприємств” було внесено суттєві зміни, які передбачали, що водночас з проведенням сертифікатної приватизації розпочалася грошова приватизація. Саме в цей період все більш активно починають використовуватися такі способи приватизації об'єктів як аукціони, конкурси. Саме в 1997 р. вперше проводяться міжнародні тендери, які законодавчо закріплені Указом Президента України “Про міжнародні торги (тендер) як спосіб приватизації державного майна”.

Важливо відзначити, що 1997 р. став переломним у фінансових відносинах приватизації, адже до 1997 р. приватизацію розглядали як джерело отримання коштів для подальшого реформування

економіки. В Державній програмі приватизації на 1997 р. вперше задекларовано, що приватизацію слід розглядати як джерело надходження коштів до Державного бюджету України. Саме в цьому документі вперше було зазначено, що 50 % коштів, отриманих від продажу майна державних

підприємств, крім об'єктів групи Д – об'єктів незавершеного будівництва та законсервованих об'єктів, а також об'єктів соціальної сфери, надходять до Державного бюджету. Надходження коштів до Державного бюджету представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Надходження коштів від приватизації до Державного бюджету України

Показники	Роки								
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Надходження коштів за планом, млн. грн.	-	-	-	-	-	500	1040	800	2575
Фактичне надходження коштів, млн. грн.	0,02	2,3	21,8	62,7	111,5	87,1	360,8	694,6	2075,5
Виконання плану	-	-	-	-	-	17,42	34,69	86,83	80,6

У 2001 р. одним з найголовніших завдань, що покладено на органи приватизації в Україні, є забезпечення надходження коштів від приватизації до Державного бюджету в розмірі 5902 млн. грн., що становить майже 14 % доходної частини бюджету. За даними Фонду державного майна, за 8 місяців 2001 р. від приватизації об'єктів державної власності надійшло коштів безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації, на суму 1852 млн. грн., при цьому до Державного бюджету України було перераховано 1779,7 млн. грн., що становить 96,1 %. Фактично за вісім місяців 2001 р. план надходження коштів до Державного бюджету було виконано лише на 30,15 %. Але при цьому слід мати на увазі, що в жовтні місяці розпочався довгоочікуваний процес приватизації відкритого акціонерного товариства “Укртелеком”, що дозволить отримати значну суму надходжень.

Якщо розглянути надходження коштів від приватизації до Державного бюджету в регіональному розрізі, то лідерами за 8 місяців поточного року стали Харківська, Запорізька та Донецька області, які отримали коштів на суму відповідно – 9,7 млн. грн., 8,4 млн. грн. та 7,3 млн. грн.

Більш активно в 2001 р. почала провадитися торгівля пакетами відкритих акціонерних товариств на фондових біржах України та в Першій фондовій торговій системі (ПФТС). За 8 місяців поточного року вартість проданих акцій за номіналом і за укладеними контрактами становить відповідно майже 46,0 та 144,6 млн. грн., при цьому співвідношення ціни продажу та номінальної вартості проданих акцій становить 3,1. Слід відзначити, що найбільш

привабливі для покупців пакети акцій належать відкритим акціонерним товариствам груп В та Г, тобто акціонерних товариств з середньообліковою чисельністю працюючих понад 100 осіб, а також акції відкритих акціонерних товариств агропромислового комплексу (група В) та підприємств, що на момент прийняття рішення про приватизацію займають монополію становище на загальнодержавному ринку відповідних товарів і послуг або мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Із загальної кількості проданих пакетів акцій найбільше було реалізовано на Українській фондовій біржі – 50,2 %, Київській міжнародній фондовій біржі – 16,7 % та Українській міжбанківській валютній біржі – 10,5 %.

Отже, протягом останніх 10 років приватизаційний процес в Україні набирає все більших темпів і з плином часу його актуальність не зменшується, а навпаки, зростає. Слід відзначити, що вже сьогодні можна виділити декілька етапів розвитку процесу приватизації, а саме: приватизація виключно з використанням приватизаційних паперів – майнових та компенсаційних сертифікатів, тобто сертифікатна приватизація, що тривала з 1992 по 1997 р.; перехідний етап, тобто коли поряд з приватизаційними паперами можна було придбати державне майно за грошові кошти – з 1997 по 1999 р. та приватизація виключно за грошові кошти – це сучасний етап, що розпочався в 2000 р. Найближчим часом на приватизацію стратегічно важливих підприємств покладаються значні сподівання в плані отримання коштів до Державного бюджету України.

Список літератури

1. Закон України “Про приватизацію майна державних підприємств” від 4 березня 1992 року // Українська інвестиційна газета. – № 37(258). – С. 1-9.
2. Державна програма приватизації на 2000-2002 роки // Урядовий кур'єр. – № 112. – С. 4-10.
3. Ледомская С., Карцев В. Итоги сертификатной приватизации в Украине (1995-2000 гг.) // Экономика Украины. – 2001. – № 5. – С. 14-22.

Summary

The results of privatization process during 1992-2000 years are analyzed in the article. Today the privatization process of state enterprises is very actual and crucial because privatization is considered as the most important source of filling of Ukrainian state budget.